
WYDAWNICTWA

Recenzje

Maria Chodkowska, Renata Bednarz-Grzybek, *Twórczość i praktyka pedagogiczna Janusza Korczaka w kontekście teorii socjologicznej Floriana Znanieckiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2014, ss. 291

DOI: 10.14746/BHW.2015.31.11

Wydawać by się mogło, że o życiu i twórczości Janusza Korczaka i Floriana Znanieckiego napisano już tak wiele, że każda kolejna próba (re)interpretacji ich założeń będzie tylko porządkującym opisem istniejących opracowań. Tym bardziej, że rok 2012, będąc rokiem Janusza Korczaka, obfitował w różnego rodzaju uroczystości jemu poświęcone, a tym samym powstały nowe publikacje dotyczące jego twórczości i działalności pedagogicznej.

Przypuszczenie to jednak nie jest prawdziwe, czego dowodem jest książka Marii Chodkowskiej i Renaty Bednarz-Grzybek *Twórczość i praktyka pedagogiczna Janusza Korczaka w kontekście teorii socjologicznej Floriana Znanieckiego*, wydana w Wydawnictwie Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Autorki w sposób nowatorski i oryginalny podjęły udaną próbę odczytania Korczakowskich poglądów pedagogicznych przez pryzmat teorii socjologicznej Floriana Znanieckiego. Prof. zw. dr hab. Maria Chodkowska i dr Renata Bednarz-Grzybek są pracownikami Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i popełniły wspólnie – oprócz recenzowanej monografii – także artykuły o poglądach i założeniach pedagogicznych Janusza Korczaka¹. Prof. Maria Chodkowska zajmuje się m.in. wspieraniem edukacyjnym i psychospołecznym osób z obciążeniami biologicznymi i środowiskowymi w przygotowaniu do podejmowania i radzenia sobie z pełnieniem różnych ról życiowych, zwłaszcza ro-

---

¹ „Dziecko salonu” – *ponadczasowość korczakowskiej koncepcji konfliktu wartości w procesach socjalizacyjnych*, w: *W trosce o dziecko. Rozważania w kontekście pedagogiki Janusza Korczaka*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku, Sanok 2012, s. 50–62; *Dziecko z kagańcem na duszy w realiach współczesnego świata*, w: *Pochylmy się nad dzieckiem. Idea i dzieło Janusza Korczaka*, red. M. Korczyński, M. Okrasa, B. Wierzchowska-Konera, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2014, s. 77–98; *Humanistic concepts of Korczak and Znaniecki and the contemporary educational dilemmas*, w: *Challenges of contemporary education-theoretical and empirical context*, red. A. Dudak, A. Kanios, O. Karpenko, Drohobych 2014, s. 11–23.

dzinnych i zawodowych; zmianami w organizacji struktur społecznych ukierunkowanymi potrzebami osób niepełnosprawnych, przewlekle chorych i zagrożonych marginalizacją z przyczyn ekonomiczno-społecznych. Dr Renata Bednarz-Grzybek – historyk wychowania – analizuje problemy wychowawcze XIX w., szczególnie interesuje się edukacją i wychowaniem kobiet na przestrzeni dziejów, historią opieki nad dziećmi i młodzieżą, historią pomocy społecznej, wychowaniem i edukacją na łamach czasopism (XIX/XX w.).

Monografia *Twórczość i praktyka pedagogiczna Janusza Korczaka w kontekście teorii socjologicznej Floriana Znanieckiego* składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii. We Wstępie Autorki zaznaczyły, że mają świadomość licznych i wieloaspektowych opracowań dorobku Janusza Korczaka i Floriana Znanieckiego, dlatego analizy zawarte w książce *mają charakter interdyscyplinarny, mieszczą się na pograniczu pedagogiki i socjologii, głównie socjologii wychowania* (s. 13). Co warto podkreślić, Autorki założyły, że w koncepcjach obu myślicieli wskażą nie tylko różnice, ale przede wszystkim będą starały się wykazać wielość podobieństw (nie tylko wynikających z uwarunkowań społeczno-politycznych, lecz także kulturowych) i wzajemne ich „oddziaływanie”. Tym założeniom podporządkowana jest logiczna i spójna koncepcja książki.

Pierwszy i drugi rozdział stanowią wprowadzenie biograficzne i tło społeczno-polityczne dla rozwoju poglądów J. Korczaka i F. Znanieckiego. Należy zauważyć, że Autorki w analizach tych kwestii wykorzystały stosowne opracowania.

M. Chodkowska i R. Bednarz-Grzybek – w pierwszym rozdziale – zauważyły, że jego celem nie jest szczegółowe przedstawienie biografii obu myślicieli, gdyż powstało na ich temat już wiele szczegółowych rozpraw. Celem tej części jest *tylko przypomnienie ich najważniejszych dokonań, umożliwiające rozwijanie dalszych analiz porównawczych* (s. 15). Myślę, że ten rozdział jest cenny ze względu na przystępny dla odbiorcy (nie tylko studenta pedagogiki) sposób przedstawienia losów i dokonań F. Znanieckiego i J. Korczaka, ze szczególnym zwróceniem uwagi na zestawienie podobieństw losów, zainteresowań i dokonań autorów *Ludzi terażniejszych a cywilizacji przyszłości* i *Króla Maciusia Pierwszego*.

Drugi rozdział dotyczy społeczno-gospodarczych i kulturowo-politycznych kontekstów dokonań socjopedagogicznych J. Korczaka i F. Znanieckiego. Autorki w sposób uporządkowany, syntetyczny i całościowy – odwołując się odpowiednich (wybranych) prac – scharakteryzowały sytuację polityczną, społeczną oraz kulturową, warunkującą biografie i poglądy obu myślicieli.

Trzecia część recenzowanej monografii stanowi – zdaje się – jej część najważniejszą – Autorki przedstawiły jednostkę (dziecko) jako osobowość społeczną rozwijającą się pod wpływem określonych kręgów środowiskowych. Rozdział ten napisany jest na podstawie szczegółowych analiz materiałów źródłowych – zarówno (wielu) tekstów literackich J. Korczaka, jak i dzieł F. Znanieckiego. Charakterystyka postaci literackich dotyczy nie tylko ich koncepcji poetyckich, lecz przede wszystkim – ze względu na cel monografii i odbiorcę – ich konstrukcji pedagogiczno-społecznych. Janki, Stasie, Antki, Józki itp., to dzieci, których biografie (fikcyjne, choć jak najbardziej prawdopodobne) osadzone

w konkretnych środowiskach, podlegają ich wpływom. Autorki, w toku analizy postaci literackich, słusznie zauważyły, że *Każde doświadczenie pozostawia ślad w biografii społecznej, stanowiącej integralną całość, przy czym kolejne wpływy mogą, zależnie od ich charakteru, konsekwencje tamtych wczesnych przeżyć osłabiać bądź wzmacniać* (s. 129). Badaczki skategoryzowały typy osobowości dziecięcej w prozie literackiej J. Korczaka, lokalizując je w teorii socjologicznej F. Znanieckiego. Dokonały analizy ludzi dobrze wychowanych w prozie Janusza Korczaka – tu szczególnie zwróciły uwagę na dziecko z kagańcem na duszy, dziecko-kameleon, dziecko z kagańcem nadmiernych wymagań, dziecko zdominowane wychowaniem religijnym. Ponadto, opisały ludzi pracy (dziecko z duszą bezpieczną, dziecko w roli opiekuna), reformatorów oraz dzieci z osobowościami nieprzeciętnymi. Autorki w wielu miejscach tej części wykazały podobieństwa między koncepcjami postaci dziecięcych wykreowanych przez J. Korczaka a typami osobowości społecznej F. Znanieckiego: *Spojrzenie na dziecko w pedagogicznej koncepcji Janusza Korczaka jest bardzo bliskie tezom socjologii humanistycznej* (s. 97), *Janusz Korczak w różnych swoich utworach kreśli obrazy osobowości dziecięcych kształtujących się w określonych warunkach życia, przy czym nie przywołuje koncepcji osobowości społecznej Floriana Znanieckiego, opartej na bardzo zbliżonych założeniach* (s. 110). W podsumowaniu tego rozdziału Autorki, wskazując podobieństwa i różnice konstrukcji Korczakowskich dziecięcych bohaterów literackich i koncepcji F. Znanieckiego, trafnie zauważyły: *W książkach o dzieciach, tych kierowanych zarówno do nich samych, jak i do dorosłych, pojmuje [...] Korczak młodego człowieka w sposób socjologiczny* (s. 147).

Kolejne (4 i 5) dwa rozdziały książki M. Chodkowskiej i R. Bednarz-Grzybek zostały poświęcone kręgom środowiskowym wpływającym na wychowanie dziecka – zarówno wpływom rodzinnym (rozdz. 4), jak i pozarodzinnym (rozdz. 5). W czwartej części monografii Autorki scharakteryzowały Korczakowską koncepcję wychowania rodzinnego w kontekście socjologicznej teorii Floriana Znanieckiego. Umiejętnie skonfrontowały ówczesne realia życia różnych typów rodzin, z ich egzemplifikacjami w twórczości literackiej Janusza Korczaka, a także odwołały się do socjologicznych poglądów Znanieckiego na rolę i pozycję rodziny – pełniąca szczególnie w wychowaniu dziecka. Dokonały opisu pozycji dziecka w rodzinie chłopskiej, proletariackiej, żydowskiej, mieszczańskiej i zamożnej, zwracając uwagę nie tylko na specyfikę funkcjonowania danej rodziny, lecz także na relacje pomiędzy rodzeństwem, spełnianie odpowiednich ról społecznych przez członków wspólnoty. Wskazały, podobnie jak w innych fragmentach tekstu, na podobieństwa poglądów na rodzinne wychowanie dziecka Korczaka i Znanieckiego *poglądy Janusza Korczaka i Floriana Znanieckiego na znaczenie środowiska rodzinnego w procesie socjalizacji pierwotnej są zbieżne. Bardzo szeroko, na wzór socjologii humanistycznej, Korczak pojmował to środowisko i realizowane przez nie funkcje* (s. 151).

Piąty rozdział Autorki poświęciły pozarodzinnym środowiskom wczesnej socjalizacji w teoriach F. Znanieckiego i twórczości literackiej J. Korczaka. Już na początkowych stronach tej części analiz, wskazały na podobieństwa i różnice w pojmowaniu pozarodzinnych środowisk wychowawczych. Autorki zauważyły: *Zestawiając obu badaczy, Znaniecki analizował przede wszystkim szanse rozwoju społecznego przez doskonalenie środowisk szkolnych; Korczakowi wprawdzie również nieobce były dylematy ówczesnej*

szkoły [...], ale jednocześnie dużo uwagi poświęcał dzieciom, dla których szkoła była niedostępna bądź dostępna w bardzo ograniczonym zakresie (s. 202–203). Do owych pozarodzinnych środowisk, nawiązując do poglądów myślicieli, zaliczono zarówno zastępcze środowiska wychowawcze dzieci osieroconych (przebywanie pod opieką krewnych, pobyt w domach sierot), szkołę (nie tylko realizowania przez nią funkcji socjalizacyjnej i wychowawczej, ale także w kontekście dostępności do placówki edukacyjnej), kolonie (czasowe środowisko wychowawcze), jak i ulicę jako środowisko socjalizacji dziecka (nie tylko przy zbyt wczesnym rozwijaniu więzi rówieśniczych, lecz także dostrzegając jej negatywny wpływ). Ta część także opracowana jest na podstawie poprawnej analizy bogatej literatury źródłowej – zwłaszcza tekstów literackich Janusza Korczaka.

Ostatni, szósty rozdział, poświęcony został problematyce aksjologicznej w koncepcjach Floriana Znanieckiego i Janusza Korczaka. W logiczny i spójny sposób, odwołując się do odpowiedniej literatury, Autorki przedstawiły rozumienie wartości w koncepcjach filozoficzno-socjologicznych F. Znanieckiego oraz związek wartości z kształtowaniem postaw młodego pokolenia w procesie socjalizacji. Zaprezentowano znaczenie wartości w systemie pedagogicznym J. Korczaka oraz – na podstawie odpowiedniej analizy źródeł literackich – dokonano analizy wartości w jego prozie. Charakteryzując kilka typów konfliktów między wartościami, Autorki przedstawiły przykłady, odwołując się do literackich postaci dziecięcych, m.in. z *Dziecka salonu*, *W gąszczu życia*, *Jak kochać dziecko*. Trafnie wskazały kilka typów konfliktów wartości: między wartością miłości bliźniego a bezwzględnością w traktowaniu drugiego człowieka, między byciem dobrym uczniem i dobrym kolegą, między – jak nazywają to Autorki – wartością czwartego przykazania Dekalogu a percepcją zachowań rodziców, między słowami a czynami osoby wychowującej, między wartościami „być” i „mieć”, między uczuciem nakazanym a odczuwanym, pomiędzy wartością „mieć dziecko” i wartością „być z dzieckiem”. Ta część rozważań została podsumowana refleksją dotyczącą różnic i podobieństw poglądów na wartości w koncepcjach J. Korczaka i F. Znanieckiego. Według Auterek różnica w podejściu do wartości wynikała z pełnienia przez nich odmiennych ról – Znaniecki był *uczonym-badaczem, filozofem i socjologiem, zatem podstawowe znaczenie miały dla niego aspekty poznawczej owej problematyki* (s. 277), Korczak – lekarz, literat, praktyk, *kierujący się ściśle zasadami pragmatyzmu, zgodnie z którymi eksploracje na poziomie analiz teoretycznych, służące celom poznawczym, nabierały właściwej wartości poprzez przydatność wypracowanych koncepcji w rozwiązywaniu kwestii społecznych i wychowawczych* (s. 278). Dlatego, zdaniem Auterek, poglądy Korczaka na temat wartości, nie mogły być rozbieżne z poglądami Znanieckiego, *raczej je dopełniały, weryfikując znaczenie wartości w budowaniu ładu społecznego, głównie poprzez wychowanie czy szerzej – socjalizację...* (s. 278).

Całości pracy dopełnia treściwe Zakończenie, w którym Autorki zwróciły uwagę na ponadczasowość podnoszonych przez J. Korczaka i F. Znanieckiego kwestii, które mimo współczesnych zmian cywilizacyjnych, nadal są zagadnieniami otwartymi i *nie znajdującymi rozwiązania we współczesnej praktyce wychowawczej* (s. 283). Wśród takich problemów

Autorki odnajdują m.in. oddziaływania wychowawcze pośrednie, rolę oddziaływania wczesnej socjalizacji, znaczenie nauczyciela i szkoły, zakres pojęcia wychowania.

Na końcu książki znajduje się Bibliografia. Autorki, wielokrotnie podkreślając wielość opracowań dotyczących biografii i poglądów J. Korczaka i F. Znanieckiego, wykazały się bardzo dobrą znajomością tejże literatury. Oczywiście, można wskazać brakujące pozycje, np. poznańskiego badacza Korczaka, dra Zbigniewa Rudnickego², ale nie zmienia to faktu, że zebrana literatura jest imponująca. Choć, aby stała się czytelniejsza dla odbiorcy, należało podzielić ją na źródła i opracowania (literaturę), wówczas – dobrze zanalizowany materiał badawczy – zostałby wyeksponowany. Podobnie jak – brakujące informacje o Autorkach, które to, zapewne przez skromność, pominęły informacje o swoich dokonaniach naukowych.

Książka Marii Chodkowskiej i Renaty Bednarz-Grzybek *Twórczość i praktyka pedagogiczna Janusza Korczaka w kontekście teorii socjologicznej Floriana Znanieckiego*, napisana ciekawym językiem, posiadająca logiczną i spójną konstrukcję, jest dziełem nowatorskim. Przede wszystkim dlatego, że Autorki podjęły trud nie tyle pokazania zbieżnych poglądów na wychowanie J. Korczaka i F. Znanieckiego, ile wskazania wspólnych płaszczyzn dojrzewania tych poglądów (zarówno w sferze wpływów polityczno-społecznych, jak i podobnego podłoża kulturowego), możliwych wzajemnych odniesień oraz dostrzeżenia szerszych kontekstów do ich interpretacji. Jak same Autorki zauważają *Dla praktyki i twórczości Janusza Korczaka takim kontekstem jest niewątpliwie socjologia wychowania Floriana Znanieckiego. Z kolei dla socjologii wychowania Znanieckiego kontekst weryfikujący zasadność jego założeń stanowi praktyka pedagogiczna Janusza Korczaka oraz wynikające z niej refleksje, przedstawione w formie esejów czy twórczości literackiej* (s. 12).

Książka ta – jak zakładają Autorki – ma stanowić – i stanowi – przyczynek do dalszych dyskusji i badań pedagogicznych i socjologicznych nad wielkimi myślicielami przełomu XIX i XX w. Skierowana nie tylko do studentów i naukowców, ale i dla wszystkich zwolenników Korczaka i Znanieckiego, na pewno wzbudzi refleksje nie tylko nad ich założeniami, ale także nad ponadczasowością podejmowanej problematyki.

Katarzyna Kabacińska-Luczak

---

² Z. Rudnicki (red.), *Korczak na marginesach: czytając „Pamiętnik Starego Doktora”*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2013; idem (red.), *Inspiracje korczakowskie: wokół „Prawideł życia” w 80. Rocznice wydania*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2011.